

Szent Teréz tájai

(A táj metafora)

I.

Szent Teréz ifjúkorában egy ideig Ávila provincia egyik hegyi falucskájának házában élt; és ő maga volt az, aki e falut felszentelte. Ott olvasgatott egy jámborságra intő könyvet, mely később egyéb olvasmányokkal együtt, tanításának alapjául szolgált. És mivel azt a könyvet abban a kis faluban olvasta, látomásaiban a szöveg szavai összekeveredtek Istennek abba a nagy könyvbe írt szavaival, amit Természetnek nevezünk, s így vált az a táj tanai építményének alapjává.

A Természet könyve? Könyve? Nem, sokkal inkább festménye. Egy kép éppúgy tanít, mint egy könyv, sőt, sokkal többre és sokkal jobban. Természetesen, egy jó kép sokkal inkább, mint egy rossz könyv. De nem a benne rejlő irodalom miatt. A képek nem irodalmiságuk miatt jobbak vagy rosszabbak, joggal vetik meg a festők az irodalmias festészetet. Egy karikatúra kiválósága nem a hozzá fűzött magyarázatokban rejlik, épp ellenkezőleg: a legjobb karikatúra néma, mint egy képes, szavak nélküli románc. Nem a tárgy hozza létre a képet. De ezzel nem azt akarom mondani, hogy a festészet nem csábít írásra. Velázquez művészete írásra ösztönöz, és Velázquez festő, semmi más. S most meglátod majd kedves olvasóm, Istennek egy festménye, egy kasztíliai táj mint indított jó avagy rossz irodalom írására.

Becedasból, ebből a magas hegyek árnyékában meghúzódó városkából a köves hátú dombok az egekből lehullott törmeléknek látszódtak, a tölgyligetek pedig zöld birkanyájaknak. Neila és Gilbuena körül mindenfelé erőtől duzzadó, mosolygó mezők. Azon

a napon, abban az órában a táj elvesztette anyagiságát, és úgy tűnt csak egy lepel, mi a térre borult. Vagy még inkább festmény, de nem olajkép, hanem freskó. Mindenesetre nem fedte máz, látni lehetett a vásznat és vetülékét, a szövetet, ami tán nem volt más, mint az Úr tunikája, mit a Mindenható, felüdülésképpen, ezekkel a tájakkal díszített fel. Látszottak ecsetvonásai, az isteni festék nyomai. Nem olajnyomat volt, nem!

Platinaköd fátyolozta be az eget. Mondhatnók, a Genézis első könyvének vizei által alkotott tó volt a mennybolt, mi a föld körül gömbölyödve fogta fel annak visszényeit.

Amint ott magamba szálltam, hogy szemem nyugodtan legelje látomásom mezeinek fűvét, lábam előtt megpillantottam egy páfrányt, mi szűkölködve nyújtózott egyre magasabbra, és arra gondoltam, hogy ez a páfrány a tövénél szorgoskodó hangyának olybá tűnhet, mint nekünk egy hatalmas pálmafa. Bár nem egészen, hiszen a hangya fel tud kapaszkodni a páfrányra, míg számunkra a pálma megmászhatatlan akadály. A makákónak biztosan teljesen mást jelent egy óriási fa, mint nekünk.

Becedast néztem. Távolról a kisvárost hatalmas, háztetőktől vörös hátú, templomtorony-szarvú teknősnek láttam. Felidéztem utcáit, miken patak szalad, a kapirgáló tyúkokat, a fából ácsolt galériák virágcserepeit, a galériákat tartó nagy köveket, azokat az élő, már-már növénynek tűnő köveket, mik a kőbányák levegőjét őrzik. A kővé vált tölgyek világában a kövek puhák lesznek, akár a fák.

Azt szokták mondani, hogy a spanyol irodalomban alig kapnak szerepet a tájak. Anélkül, hogy valami különösen elmés ellenvetéssel élnénk; itt kell megjegyeznünk, hogy valójában alig van benne másról szó, mint tájakról, mert a *Cid* vagy a *Romancero* szereplői mind-mind tölgyek, sziklák, vaskos rönkök, puha kövek, vizek nélküli tájak. A víz a táj tudata; a folyóparti nyár-, éger- és fűzfák tükörképüket nézik a vízben, s magukra ismernek, de még a sziklahalmok, a gránittömbök is a lábuknál szunnyadó tócsákba tekintenek, és felébred bennük az önnön létükről való tudat. Azokon a vidékeken azonban, hol nincs víz, még az emberek sem egyebek, mint tájak, Isten festményei. És micsoda festmények!

De ott, Becedasban, a hegy lábánál, a Tormes forrásának közelében van víz. Víz! „Tenger! Tenger!” — kiáltotta egyszerre tízezer görög a Xenophónt halhatatlanná tevő híres visszavonulás

közben, amikor Kis-Ázsia kiégett pusztaságain bolyongva meglátta a Fekete-tenger nyugalmat árasztó kék sávját. Ám itt nem tengervíztől van szó.

A Cid-ének megemlíti, mikor a nagy spanyol hős száraz lábbal átkel a Duerón, olvasunk mórokról, kik egy folyó melletti csatában odaveszve „*akaratum ellenére kortyolták a habokat*”, meg Cid lányairól, kiknek — miután férjeik helybenhagyták és kikötözték őket — unokatestvérük hozott vizet kalapjában. Vízet, hogy igyanak! Nem azért, hogy megnézzék magukat benne, hanem, hogy igyanak belőle. Errefelé, hol a folyók hajózhatók — bár nyáron némelyik kiszárad —, a víz nem összeköti, hanem elválasztja a falvakat. Még akkor is, mikor nem hasznáért mennek öltre. Nincs hát jelen Szent Téréznél a táj? Dehogynem: a belső és a külső is.

II.

Sokszor kimutatták, példákkal megvilágították már, mint lép be a nagy misztikus művébe a kasztíliai táj, amiben és amivel felnőtt, a „Belső várkastély”, Ávila városa, mi az őt körülölelő falakkal tekint az égre. A szent asszony által használt metaforák kicsiny ház körüli kertjéből valók, s nem tágas panorámájú képek.

A táj neves megörökítői közül egy sem gondolkodott hatalmas távlatokban. Úgy értem, egyik nagy tájképfestő sem. Mert olyan írók, mint Rousseau vagy Senancour, az Alpokat tárták elének, Chateaubriand pedig Észak-Amerika óriási folyóinak széles partjait. Az igazi tájkép apró szegleteket ábrázol. Bennük lehet megragadni a tájék lelkiületét. Egy magányos fa, amint valamely fenséges pusztaság közepén egy tócsába pillantva szemléli önmagát, ez az egyik legteljesebb őszinteséggel belülről fakadó dolog, amivel ember találkozhat. Amit ez a virágos abroncsú remete nem árul el nekünk, azt senki hús-vér emberfia elmondani nem tudja. Bár a fa is hús-vér: vére a nedvei; húsa zölden dobogó lombja.

Ávilai Szent Terez saját földcskájéről szakajtotta metaforáit, hogy azokban öltsenek testet misztikus tanai. De maga a táj, Isten festménye több-e vajon, mint metaforacsokor vagy akár egyetlen metafora? A látható világmindenség a láthatatlan metaforája, a léleké, ha fordítva gondoljuk, akkor is.

Szent Teréz házkörüli, konyhakerti metaforákat használt, csak úgy, mint Jézus, aki mivel egy kőműves házában nevelkedett — mert az Evangélium szerint József nem egyszerűen csak ács volt —, az építkezés mesterségéből merítette metaforáit, az alapkö motívumát felhasználót és a többit is. Az ávilai szent műveiben jól láthatók ennek a súlyos, sziklacsontokkal teli földnek édes belső kertjei. Itt, ezen a vidéken, az ember megérti, mi is a lélek belső kertje, az az elkerített földdarab azzal a nyomorúságos vízkerékkel.

Poros, romos városok bebörtönzött kertecskéi! Betört, rab fácskák, mik félig ledőlt falak fölé emelik koronájukat! Minden metafora.

„Emlékezetből fest!” — mondták nekem egy festőről, s én így válaszoltam: „Minden festő emlékezetből fest.” Minden festő emlékezetből festi meg még azt is, amit éppen lát; emléket fest. Nem a pillanatnyi látványra kell figyelni, hanem annak emlékére, képére. Néha a pillanatnyi képére. A művész emlékeket lát, éppen ezért rendelkezik anticipációs, prófétikus képességekkel. Múzeumba megyünk, hogy emlékezzünk a tájra, és ki a szabadba, hogy emlékezzünk a Múzeumra. Minden festő emlékezetből fest. Ki nem ezt teszi, nem egyéb, mint camera obscura, fényképezőgép, aminek mivel nincs lelke, emlékezete sincs.

Amikor azt állítjuk, hogy minden festő emlékezetből fest, nem arra az időre utalunk, ami aközben telik el, míg a modellről tekintetét papírára vagy vásznára fordítja. Ez túlságosan leegyszerűsített, felszínes megközelítése lenne a dolognak. A festő az éppen megfestendő tárgyról kapott képet örökíti meg, és ez a kép mindig egy emlék, már akkor is, mikor először pillantja meg. Minden elképzelés, sőt, minden tudás — már Platón is tudta — emlékezés. És minden emlék metafora.

A vad népek, kik sohasem rajzoltak, semmit sem látnak a rajzokon. Kezükbe ad az ember egy fotót, s nem tudják, honnan is néznek. Valószínű, hogy a macska, egy másik macska képére nézve semmit sem lát. Semmit sem lát, mert nem képes metaforikusan gondolkodni. Az örökkévalóról való tudás alapja a metafora. És az örökkévalóról való tudás, a halhatatlanság utáni vágy a racionális lélek essenciája. A racionális és metaforikus léleké.

Vannak tájak, miket éhgyomorral, szomjasan kell fürkészni. Egyszer szomjúhozva legeltettem szememet a Salamanca tartománybeli Peña de Francia lábánál elterülő zarzoso sűrűségeken, s habár gyötrő szorongásaim megfosztottak attól a nyugalomtól, amit az

esztétikai szemlélődés megkívánt volna, sohasem értettem meg jobban metaforát. Voltak pillanatok, mikor úgy éreztem, vérem megalvad, szívem meghasad, megszűnik dobogni. S a fizikai szorongáshoz csatlakozott a morális és vallási szorongás, sőt, a metafizikai szorongás is.

A táj metafora.

Ávila

Miguel de Unamuno

Fordította: Kertész Lóránt

A hegytető csendje

Néhány napot töltöttem a Peña de Francia csendes csúcsán, a Mi-asszonyunkról elnevezett kegyhelyen. Észak felé mint forró árnyalatokban pompázó, tölgyerdők foltjainak lombszigeteivel meghintett tenger a Salamancai-síkság terpeszkedett. Dél felé az Hurdes meredek hegyláncai látszódtak, s mögöttük Extremadura tágas vidékei. A hegy lábánál pedig, gesztenyefák oltalmában rejtőzködő kicsiny falvak éltek nyugodt életüket, s lehelték a tiszta égboltra tűzhelyeik füstjét. És ott fönt, a hegycsúcs magányában, az égetőrő, rideg sziklák közt, csend volt: üdítő, isteni csend. Csend mindenekfelett.

Néhány napig ebben a csendben, ebben a fenséges csendben éltem. Nem csiripelt a kabóca, nem trilláztak az énekesmadarak, nem bégettek a birkák, de mindenekelőtt megszűnt a dolgozó, felbolydult tömegek őrzítő hangzavara. Olykor a harmónium édes hangjai szálltak a templom karzata felől, ahol egy-egy dominikánus szerzetes játszott azok közül, akik gyógyulást keresve jöttek fel ide, ebbe a valóságos szanatóriumba a zord salamancai télből.

Két francia barátommal érkeztem ide, s maradtam itt pár napra. Barátaim a mi megváltoztathatalan és alig-alig felfedezett Spanyolországunkba vannak bolondulva, szerelmesei ennek az országnak, minek nem egy szegletébe nem lehet eljutni sem vonattal, sem autóval, mely a gránitnak, amin alszik és álmodik, súlyos ősi jellegét őrzi lelkében. Mily kellemes beszélgetéseket folytattunk ott fent a csönd ölén, a hegytetőn elheveredve! Elhiszed-e kedves olvasóm, hogy két ember igazán értheti (azt már nem is mondom: megértheti) egymást, amikor a feléjük mindenfelől áramló hangzavarban beszélgetnek, amikor a munkából ki sem látszó, felbolydult emberi méhraj zúgása elnyeli szavukat? Elhiszed-e, hogy két lélek közel